

بررسی تأثیر مؤلفه‌های تاب‌آوری اجتماعی بر امنیت در سکونتگاه‌های

غیررسمی (مورد مطالعه: محله خط (۴) حصار کرج)

محسن رحیمی^۱، بهمن کارگر^۲، حسین حاتمی‌نژاد^۳، پروانه زیویار^۴

تاریخ دریافت: ۱۳۹۷/۰۲/۱۸

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۷/۰۶/۲۵

از صفحه ۱ تا ۲۶

بزهشنامه جغرافیای انتظامی

سال ششم، شماره بیست و سوم، پاییز ۱۳۹۷

چکیده

آسیب‌های اجتماعی از مهم‌ترین پیامدهای مختلف امنیت به شمار می‌روند و سکونتگاه‌های غیررسمی از جمله مستعدترین مکان‌های شهری برای بروز ناامنی اجتماعی هستند. این نواحی دارای چالش‌های متعددی از جمله آسیب‌پذیری، جرائم، ناامنی، نبود عدالت فضایی و اجتماعی، اقتصادی و محیطی هستند که باعث گسترش ناامنی اجتماعی در شهرها خواهند شد. جهت برقراری امنیت در این مناطق و جلوگیری از گسترش ناامنی در شهرهای نزدیک به ارائه راهکارهای عملی نیاز هست که یکی از این راهکارها بهره‌برداری از تاب‌آوری اجتماعی به علت هم‌پوشانی ویژگی‌های آن با سکونتگاه‌های غیررسمی می‌باشد. در پژوهش حاضر که به روش توصیفی-تحلیلی و با استفاده از اسناد کتابخانه‌ای و داده‌های میدانی (پرسشنامه) به بررسی تأثیر مؤلفه‌های تاب‌آوری اجتماعی بر امنیت در محله خط (۴) حصار کرج به‌عنوان یکی از مناطق بحرانی در سکونتگاه‌های غیررسمی پرداخته است، پس از جمع‌آوری پرسشنامه، نتایج حاصله با استفاده از نرم‌افزارهای SPSS, LIZLER, SMAR PLS مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته که نتایج حاصله نشان‌دهنده تأثیر مستقیم مؤلفه‌های مشارکت، آموزش، امنیت، عدالت، انعطاف‌پذیری، تعاملات و هویت در تاب‌آوری اجتماعی بر امنیت در محله خط (۴) حصار کرج می‌باشد.

کلید واژه‌ها: سکونتگاه غیررسمی، تاب‌آوری اجتماعی، امنیت، مشارکت، محله خط (۴) حصار کرج.

۱- دانشجوی دکتری جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشگاه آزاد اسلامی واحد یادگار امام خمینی (ره) شهرری، تهران، ایران.

۲- دانشیار دانشگاه آزاد اسلامی واحد یادگار امام خمینی (ره) شهرری، تهران، ایران، (نویسنده مسئول)، b.kargar@yahoo.com

۳- دانشیار دانشکده جغرافیا دانشگاه تهران، ایران.

۴- دانشیار دانشگاه آزاد اسلامی واحد یادگار امام خمینی (ره) شهرری، تهران، ایران.

بیان مسئله

بعد از انقلاب صنعتی هم‌زمان با توسعه شهرهای انگلستان و سپس سایر شهرهای اروپایی حاشیه‌نشینی و زاغه‌نشینی افزایش یافت. این روند در آمریکا با مهاجرت‌های روزافزون اروپاییان از ممالکی مانند انگلیس، ایتالیا، آلمان، مجارستان و ایرلند به این کشورها همراه بود (هادی زاد، ۱۳۹۲: ۲). اسکان‌های غیررسمی در جهان از پیشینه طولانی برخوردارند که از زمان شکل‌گیری تاکنون با عناوین متعددی مانند حاشیه‌نشینی، سکونتگاه‌های خودرو و نابسامان، اجتماعات آلونکی، اسکان ناهنجار و خودانگیخته نامیده می‌شوند (داداش پور و علیزاده، ۱۳۹۰: ۲۲). سکونت در اسکان‌های غیررسمی باعث می‌شود که فقرا جای پای در نردبان امنیت و ترقی اقتصادی شهر بیابند و آهسته اما با امنیت خاطر از این نردبان اقتصادی بالا بروند. با این حال سکونت در محلات فقیر شهری علاوه بر مزیت‌های اندک دارای مشکلات بسیاری نیز می‌باشد. اقامت در محله‌های فقیرنشین نه تنها به مفهوم برخورداری از مسکن فقیرانه است، بلکه به مثابه قرار گرفتن در چرخه فقر و در معرض خطرات محیطی و آسیب‌های مختلفی است که شرایط فقرا را به مراتب وخیم‌تر می‌کند (خزایی، ۱۳۹۰: ۶۹). افراد این محله‌ها به علت نداشتن تخصص لازم به مشاغل کاذب و انگلی روی می‌آورند از جمله این مشاغل خریدوفروش مواد مخدر و مشروبات الکلی، قاچاق، دست‌فروشی و غیره می‌باشند. سکونتگاه‌های غیررسمی، بازتاب کاستی‌ها و نارسایی‌های سیاست‌های دولتی و بازار رسمی محسوب می‌شود که باعث به مخاطره افتادن محیط‌زیست و تحمیل هزینه‌های بیشتر برای حل مشکلات را در بر خواهد داشت، از مهم‌ترین مشکلات مناطق مهم در برنامه‌ریزی شهری، ارتقاء امنیت در محلات حاشیه‌نشین می‌باشد که نیازمند تلاش جدی مسئولان شهری در این زمینه است (کارگر، ۱۳۹۵: ۵۶). بخش مهمی از سکونتگاه‌های غیررسمی ایران، با عنوان حاشیه‌نشینی در نواحی پیرامونی شهرها شکل گرفته است که ناشی از عدم امکان تأمین مسکن و زندگی در داخل محدوده‌های قانونی است. در مناطق حاشیه‌نشین شهری به دلیل حاکمیت شرایط فرهنگی برزخ‌گونه بین فرهنگ روستایی-شهری، نبود وسایل و شرایط پایه‌ای جهت نیل به اهداف و طرد شدن ساکنین آن‌ها از بسیاری از حوزه‌های شهروندی، بحران ناامنی اجتماعی بیشتر محسوس است. مناطق حاشیه‌نشین شهری از جمله مستعدترین مکان‌های شهری برای بروز ناامنی اجتماعی است. اسکان غیررسمی

به سبب وجود ابعاد کالبدی، فیزیکی، اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی و درنهایت پیامدهای امنیتی آن و تحمیل هزینه‌های سنگین برای حل مشکل، تهدیدی جدی برای پایداری جامعه شهری تلقی می‌شود. با توجه به اهمیت موضوع تأثیر سکونتگاه‌های غیررسمی بر شهرهای بزرگ و گسترش آسیب‌های اجتماعی در شهرها به‌ویژه در بعد امنیت در شهرهای بزرگ جهت حل این معضل نیازمند راهکار و حل آن می‌باشند. یکی از راهکارهایی که می‌توان جهت تغییر وضعیت در سکونتگاه‌های غیررسمی به کار برد، استفاده از تاب‌آوری اجتماعی است؛ زیرا بسیاری از ویژگی‌های شناخته‌شده سکونتگاه‌های غیررسمی با ویژگی‌های محیط‌های تاب‌آور همخوانی دارند و ظرفیت‌هایی دارند که در صورت توجه به آن‌ها، کمک شایانی برای تاب‌آوری این نواحی می‌شود. ویژگی‌هایی مانند انعطاف‌پذیری، خودسازمان‌دهی، ظرفیت‌های ظهور و آموختن از پتانسیل‌های شناخته‌شده این سکونتگاه‌ها می‌باشند. آنچه مسلم است این است که توجه به تعاریف، کاربردها و دیدگاه‌های مختلف تاب‌آوری برای ظرفیت‌های انعطاف‌پذیری آن‌ها در زمینه خاص سکونتگاه‌های فقیرنشین ایران امری ضروری است. برای تحقق این امر لازم است بسته به نوع سکونتگاه‌ها، آسیب‌ها و چالش‌های خاص و اولویت‌های تاب‌آوری آن‌ها مشخص شود، سپس برنامه‌های خاص این مناطق معرفی شوند (حاتمی‌نژاد و جعفریان، ۱۳۹۶: ۳). در زمان‌های تغییرات سریع و تحولاتی که چالش‌های جدید به‌سرعت در حال رخ نمودن است بیش‌ازپیش ما نیاز به دیدگاه‌های منعطفی در زمینه طرح‌ها و تصمیم‌گیری‌های شهری داریم. به همین دلیل است که تاب‌آوری و انعطاف‌پذیری به بخش مهمی از ابزارهای تفکر در زمینه‌های توسعه در تمامی ابعاد، از راهبردی و ملی گرفته تا سطح محلی و محلات تبدیل‌شده‌اند (کیم^۱، ۲۰۱۵: ۷۹). وجود گروه‌های اجتماعی با شرایط اجتماعی، اقتصادی و میزان آسیب‌پذیری متفاوت در یک اجتماع به این معنی است که تاب‌آوری گروه‌های مختلف در یک جامعه نسبت به یک حادثه متفاوت است (مبارکی و همکاران، ۱۳۹۶: ۲). در خصوص تأثیر تاب‌آوری اجتماعی در امنیت سکونتگاه‌های غیررسمی تاکنون پژوهش مستندی صورت نگرفته و بسیاری از پژوهش‌های صورت گرفته در بحث امنیت در سکونتگاه‌های غیررسمی از کاربرد تاب‌آوری اجتماعی در جهت بهبود وضعیت امنیت استفاده ننموده‌اند که با توجه به اینکه در سکونتگاه‌های غیررسمی به دلیل

همبستگی اجتماعی بالا و سرمایه اجتماعی غنی که از ویژگی‌های محیط‌های تاب‌آور است می‌توان از تاب‌آوری اجتماعی در جهت بهبود وضعیت امنیت در این سکونتگاه‌ها استفاده نمود. در پژوهش حاضر که در محله خط (۴) حصارکرج به عنوان یکی از سکونتگاه‌های غیررسمی و از مناطق بحرانی در خصوص امنیت مشخص شده است، به تأثیر مؤلفه‌های تاب‌آوری اجتماعی در وضعیت امنیت در محله پرداخته می‌شود و هدف اصلی از انجام پژوهش، بررسی تأثیر مؤلفه‌های تاب‌آوری اجتماعی در امنیت در محله خط (۴) حصارکرج می‌باشد و بهبود وضعیت امنیت در این محله با استفاده از تاب‌آوری اجتماعی که با شاخصه‌های این محله هم‌خوانی دارد، می‌باشد؛ بنابراین با توجه به موارد یادشده در پژوهش حاضر، مسئله اصلی که مورد بررسی قرار خواهد گرفت، تأثیر مؤلفه‌های تاب‌آوری اجتماعی بر امنیت در سکونتگاه‌های غیررسمی (محله خط (۴) حصارکرج) می‌باشد.

پیشینه پژوهش

بیلین و ویلکینسون^۱ (۲۰۱۵) در پژوهشی تحت عنوان «حکمرانی برای تاب‌آوری شهری» با هدف به جریان انداختن قطع ارتباط میان وقایع زیست‌محیطی و ساختار اجتماعی و با روش توصیفی-تحلیلی به علل انحطاط ساختار اجتماعی در استرالیا می‌پردازد و پیوند ساختار اجتماعی و وقایع زیست‌محیطی را بیان می‌کند و نتیجه می‌گیرد که نقاط قوت و ضعف سیاست‌ها و پروژه‌ها و در برخی موارد فرآیندهای بالقوه دگرگون شونده، ساخت زیست‌محیطی را برای پژوهش‌های آینده تشویق می‌کنند. پیترنیت و توریز^۲ در سال (۲۰۱۴) در پژوهشی تحت عنوان «تاب‌آوری شهری راهکاری جهت مقابله با شرایط سخت در بحران‌ها» با استفاده از روش کمی به بررسی و تحلیل موضوع با استفاده از روش گراند تئوری و تحلیل با استفاده از نرم‌افزارها شدند که در نهایت مدلی جهت مقابله با بحران‌ها با استفاده از تاب‌آوری در شهر ارائه می‌نمایند. لئون و مارچ^۳ در سال (۲۰۱۴) در پژوهش دیگری به بررسی نقش مورفولوژی شهری در ایجاد تاب‌آوری سریع در برابر سونامی پرداخته‌اند. به همین منظور ابتدا بر مبنای

1- Beilin & Wilkinson

2- Pitrenaite & Tories

3- Lion and March

سناریوی زمین‌لرزه‌ای مشخص، نواحی احتمالی سیل گرفتگی را تعیین و (۹) پهنه مختلف تخلیه را شناسایی کردند. درنهایت برای تعیین و کمی‌سازی آثار اصلاحات مطرح‌شده در افزایش تاب‌آوری، اقدام به تهیه یک مدل کامپیوتری عامل محور کرده‌اند. نتایج این پژوهش حاکی از افزایش چشمگیر امنیت تخلیه شوندگان و افزایش سرعت تخلیه در اثر اصلاحات پیشنهادی است. آجیباد^۱ در سال (۲۰۱۳) با رویکردی اجتماعی به موضوع تاب‌آوری در پژوهشی به بررسی تاب‌آوری و آسیب‌پذیری زنان در برابر سیلاب‌های شهری پرداخته است. ارزیابی داده‌های جمع‌آوری‌شده با اجرای آزمون t انجام شد. نتایج حاکی از این است که اکثر زنان پیش از وقوع سیلاب برای عامل و جنسیت نقشی اندک در میزان آسیب‌پذیری قائل بوده و یا هیچ نقشی قائل نبوده‌اند.

بسطام‌نیا و همکاران در سال (۲۰۱۷) در پژوهشی با عنوان «شناسایی و ارزیابی مؤلفه‌ها و عوامل مؤثر بر تاب‌آوری اجتماعی و اقتصادی در شهر رودبار ایران»، موضوع تاب‌آوری اجتماعی و اقتصادی را در شهر رودبار بررسی کرده‌اند. نتایج این پژوهش نشان می‌دهد تاب‌آوری اجتماعی با عواملی چون طول مدت اقامت در محله، تعداد اعضای تحصیل‌کرده خانواده، سطح تحصیلات عالی سرپرست خانوار، اشتغال سرپرست خانوار نسبت به افراد بیکار، داشتن افراد دارای معلولیت جسمی و ذهنی در خانواده و مالکیت خانه در مقایسه با اجاره آن افزایش می‌یابد. علاوه بر این، به نظر می‌رسد تاب‌آوری اقتصادی با داشتن اعضای شاغل خانواده (غیر از سرپرست خانواده)، بیمه‌های پزشکی و بیمه حوادث، ارزش تقریبی بالاتر از مسکن و هزینه‌های ماهانه پایین‌تر، افزایش می‌یابد. پرتویی و همکاران در سال (۱۳۹۵) به پژوهشی تحت عنوان «طراحی شهری و تاب‌آوری اجتماعی در محله جلفای اصفهان» پرداخته که ابتدا از روش‌شناسی اسنادی و کتابخانه‌ای با رویکرد بازنگری نظام‌مند منابع مرتبط و جهت شناسایی معیارهای اصلی تاب‌آوری اجتماعی بهره گرفته شد و با روش قیاسی، مدل مفهومی تاب‌آوری اجتماعی را تدوین نمودند و سپس با بهره‌گیری از شیوه تحلیل محتوای استقرایی، عوامل مرتبط با طراحی شهری با تأکید بر تاب‌آوری اجتماعی به تفکیک هریک از گونه‌های مطالعاتی استنتاج شد. نتایج بررسی نشان می‌دهد که توجه به مؤلفه‌هایی مانند ارتقاء کیفی محیط، هویت، انعطاف‌پذیری، همه‌شمولی، فضاهای آموزش‌دهنده و تعاملات اجتماعی

در طراحی محله‌ها، سبب ارتقاء تاب‌آوری اجتماعی می‌شود. کاظمی و عندلیب در سال (۱۳۹۶) به پژوهشی تحت عنوان «ارزیابی مؤلفه‌های تاب‌آوری اجتماعی در سکونتگاه‌های روستایی در شرایط بحرانی»، پرداخته‌اند و یافته‌های این پژوهش حاکی از آن است که میزان تاب‌آوری اجتماعی فرهنگی روستاهای بررسی‌شده در ابعاد مورد بررسی بسیار پایین بوده و تفاوت‌های معناداری میان سطوح تاب‌آوری در ابعاد مختلف و در بین روستاهای بررسی‌شده مشاهده می‌شود. همچنین تحلیل همبستگی میان ابعاد بررسی‌شده، بیانگر همبستگی مستقیم میزان تاب‌آوری اجتماعی ساکنین با میزان دانش، آگاهی و انگیزش‌های درونی و فردی ساکنین است. مبارکی و همکاران در سال (۱۳۹۶) با پژوهش دیگری تحت عنوان «ارزیابی و تحلیل ابعاد و مؤلفه‌های تاب‌آوری شهر کرمان»، برای نیل به این هدف از روش پژوهش توصیفی-تحلیلی مبتنی بر تحلیل پرسشنامه بهره گرفته‌اند که آزمون آماری آن نشان می‌دهد تاب‌آوری شهر کرمان در همه ابعاد و مؤلفه‌ها از نظر کارشناسان پایین‌تر از سطح مطلوب می‌باشد. به طوری که تاب‌آوری کلی جامعه، بیشترین تأثیر را بر شاخص‌های تاب‌آوری شهر کرمان داشته است و سپس به ترتیب شاخص‌های زیرساختی کالبدی، محیطی، اجتماعی و اقتصادی بیشترین سهم را در تاب‌آوری شهر کرمان داشته‌اند. پژوهش‌های یادشده نشان‌دهنده این مطلب می‌باشند که بسیاری از پژوهش‌های صورت گرفته در زمینه تاب‌آوری به صورت کلی انجام شده و به کلیات ابعاد تاب‌آوری در وضعیت فیزیکی شهرها یا محله‌ها پرداخته‌اند و هدف آن‌ها استفاده از تاب‌آوری در شرایط بحرانی خصوصاً بحران‌های طبیعی مانند سیل و زلزله می‌باشد؛ در صورتی که در پژوهش حاضر فقط یکی از ابعاد تاب‌آوری که تاب‌آوری اجتماعی است مورد بررسی قرار گرفته و با استفاده از تاب‌آوری اجتماعی به دنبال ارائه راه‌حل جهت بهبود وضعیت امنیت که یکی از مهم‌ترین معضلات مهم در سکونتگاه‌های غیررسمی است، می‌باشند.

مبانی نظری پژوهش

تاب‌آوری^۱: واژه تاب‌آوری اغلب به مفهوم «بازگشت به گذشته» به کار می‌رود که در ریشه لاتین به معنای «پرش به گذشته» گرفته شده است. این اصطلاح را نخستین بار

هولینگ در سال (۱۹۷۳) به‌عنوان مفهومی اکولوژیکی مطرح کرده است (کلینت^۱ و تومالا، ۲۰۰۳: ۳۹). تعریف‌های متعدد و گوناگونی از تاب‌آوری بیان شده است و آخرین آن مربوط به تعریف آکادمی ملی آمریکا در سال (۲۰۱۲) می‌باشد. تاب‌آوری اجتماع‌محور قابلیت پیش‌بینی خطر، محدود ساختن تأثیرات آن و بازگشت سریع به حالت قبل برای بقا، انطباق و تحول و رشد در رویارویی با تغییرات آشفته قبلی است (یونسکو و یونیسف^۲، ۲۰۱۴: ۲۲۱).

تاب‌آوری شهری: تاب‌آوری شهری توانایی یک شهر به آشکارسازی یک تهدید و مقاومت در برابر آن، سازگاری و بهبود یافتن اثرات آن، کارآمدی و به‌موقع بودن، شامل حفاظت و مرمت ساختارها و توابع اساسی آن است و شبکه پایدار از سامانه‌های فیزیکی و جوامع انسانی است. جوامع انسانی اجزاء اجتماعی و نهادی از شهرها هستند که عبارت‌اند از انجمن‌های انسانی رسمی و غیررسمی به‌صورت دائم و یا موقت که در یک منطقه شهری وجود دارند، مانند مدارس، واحدهای همسایگی، آژانس‌ها، سازمان‌ها و غیره است (فرجی و تیمرن^۳، ۲۰۱۴: ۱۲۲).

تاب‌آوری اجتماعی: تاب‌آوری اجتماعی به ویژگی‌های جامعه و به توانایی جامعه در رفع نقصان سرویس‌ها و خدمات به خاطر شوک‌ها و اختلالات وارده برمی‌گردد. برای اختلالات جدی، تاب‌آوری اجتماعی یکی از حیاتی‌ترین مؤلفه‌های تاب‌آوری است (راینهورن^۴، ۲۰۱۵: ۲۲). به‌عبارتی‌دیگر تاب‌آوری اجتماعی ظرفیت مقاومت در برابر شوک‌ها و اختلالات در سامانه‌های فنی و اکولوژیکی است (ماسیس^۵، ۲۰۱۵: ۱۵)؛ تاب‌آوری اجتماعی به‌طورکلی یکی از ابعاد تاب‌آوری سکونتگاه‌ها است که به ابعاد جامعه‌شناسانه تاب‌آوری می‌پردازد (لوسینی^۶، ۲۰۱۵: ۴۶).

شاخصه‌های تاب‌آوری اجتماعی: شاخص‌های تاب‌آوری اجتماعی، آموزش و آگاهی از خطر، ادراک خطر، حس اجتماع، نگرش‌ها و اعتماد شخصی، اعتماد در مسئولان، تجربیات پیشین، شبکه‌های اجتماعی، سازمان‌های مورد اعتماد، سطح تحصیلات و

1- Kleint & Thomala
2- UNESCO and UNICEF
3- Fergie & Tamarin
4- Rein horn
5- Masys
6- Lucini

ویژگی‌های جمعیتی معرفی شده‌اند. یون، شاخص‌های تاب‌آوری در بعد اجتماعی را ارزش‌های اجتماعی اجتماعات، سرمایه‌های اجتماعی نظیر اعتماد، هنجارهای اجتماعی و شبکه‌های اجتماعی دانسته و معتقد است تاب‌آوری اجتماعی دارای نقش ویژه در تاب‌آوری پس از بحران می‌باشد (یون^۱ و همکاران، ۲۰۱۵: ۸۶) و در پژوهشی دیگر باتیکا مؤلفه اجتماعی تاب‌آوری را ارزیابی منابع در دسترس، وضعیت سلامت، دانش و انعطاف‌پذیری و همچنین ارتباط‌های درون اجتماع دانسته است (برون^۲، ۲۰۱۶: ۹۶).

سکونتگاه غیررسمی: به شرایط غیرداوطلبانه توسعه‌یافته گروه‌ها و افرادی که در حاشیه اقتصاد، اجتماع و سیاست قرار می‌گیرند، گفته می‌شود که از دسترسی آن‌ها به منابع، دارایی‌ها، خدمات و آزادی حق انتخاب از بین گزینه‌ها جلوگیری می‌شود و در نهایت به فقر می‌انجامد؛ بنابراین، این مفهوم بیشتر با بی‌عدالتی و آسیب‌پذیری این سکونتگاه‌ها از فقدان دسترسی به نیازهای اساسی ارتباط دارد و از این رو غیررسمی نامیده می‌شوند که در رابطه با موضوع حق مالکیت سکونت، برنامه‌ریزی و طراحی شهری و در ساخت‌وساز از قانون‌های رسمی پیروی نمی‌کنند (هاسمان^۳، ۲۰۱۶: ۴۲۱).

ویژگی‌های عمده سکونتگاه‌های غیررسمی: به‌طور عمده مهاجران روستایی فاقد توانمندی حرفه‌ای و تحصیلات لازم برای مشارکت در حیات اقتصادی-اجتماعی شهر و دارای اشتغال در بخش غیررسمی اقتصاد هستند که به‌طور عمده باید موضوع آسیب‌شناسی اجتماعی و فزونی جرم و بزهکاری یا تهدیدکننده وضعیت و امنیت نقاط شهری قرار گیرند. این سکونت‌گاه‌ها از حیث مکانی حاشیه‌ای هستند زیرا اغلب در پیرامون نقاط شهری و اراضی نامناسب (در معرض انواع تهدیدهای طبیعی یا دارای وضعیت مبهم مالکیت) شکل می‌گیرند، در نظر اقتصادی حاشیه تلقی می‌شوند زیرا فاقد تخصص‌های لازم برای جذب و فعالیت در بخش رسمی و به اصطلاح مدرن شهری شناخته می‌شوند. در نظر اجتماعی حاشیه‌ای هستند چراکه به دلیل پیشینه متصور درباره آن‌ها امکان انطباق با فرهنگ شهری را ندارند، از این رو اصطلاح حاشیه‌نشینی دارای پیش‌داوری‌های منفی است. (حاتمی‌نژاد و خدایی، ۱۳۹۱: ۱۲).

1- Yoon
2- Brown
3- Hussmann

امنیت اجتماعی: در مقابل مفهوم امنیت اجتماعی که ناظر بر تدارک سلامت افراد جامعه در مقابل اقدامات خشونت‌آمیز و رفع دغدغه‌های ذهنی (احساس عدم امنیت) شهروندان است، مفهوم تأمین اجتماعی فقط به نگرانی‌ها و معضلات جامعه در موارد و مواقع خاص می‌پردازد. امنیت اجتماعی، نوع و سطحی از احساس اطمینان خاطر است که جامعه و گروه در آن نقش اساسی دارد (کارگر و سرور، ۱۳۹۵: ۸۹).

بحران! بحران از ریشه یونانی به معنی تصمیم عاجل می‌آید، بحران یعنی بروز یک آشفتنگی یا پریشانی و یا اختلال فیزیکی و روانی ناگهانی و شدید که روند و سیر شرایط عادی را به هم می‌ریزد، بحران حادثه‌ای است که می‌تواند و یا امکان بالقوه آن را دارد که یک سازمان را از خود متأثر ساخته و شالوده آن را به هم ریزد (رحیمی، ۱۳۹۴: ۲۵).

مدل مفهومی پژوهش

در خصوص تاب‌آوری اجتماعی نظرهای مختلف اندیشمندان بررسی شد (جدول شماره ۱) که با توجه به نظریه‌های ارائه‌شده می‌توان دریافت که باوجود اتفاق نظری که در رابطه با شاخص‌ها و معیارهای تاب‌آوری اجتماعی در نظریه‌های اندیشمندان گوناگون مشاهده می‌شود اما در این رابطه هنوز اجماع نظر کلی وجود ندارد؛ بااین‌وجود می‌توان بر اساس نظریه‌های ارائه‌شده، معیارهای ارائه‌شده در زمینه تاب‌آوری اجتماعی را در تعدادی شاخص اصلی خلاصه نمود. در این میان شاخص‌های مشارکت، آموزش، تعاملات، همبستگی، عدالت، امنیت، انعطاف‌پذیری، هویت، بیشتر از سایر معیارها موردتوجه نظریه‌پردازان واقع‌شده‌اند (جدول شماره ۲). در خصوص امنیت در محله خط (۴) حصارکرج بنا به تحلیل صورت گرفته از پرسشنامه‌های پخش‌شده در بین ساکنین محله از تعداد (۱۰) شاخص مطرح‌شده، ساکنان محله خط (۴) حصارکرج، پنج شاخص سرقت، مزاحمت، اعتیاد، نزاع و درگیری و مسائل اخلاقی را به‌عنوان مهم‌ترین عوامل با بیشترین فراوانی در بین عوامل مطرح‌شده انتخاب نمودند.

جدول شماره (۱). دیدگاه‌های اندیشمندان در خصوص تاب‌آوری اجتماعی

اندیشمند	معیارهای مدنظر
ادگر ^۱ (۲۰۰۰)	تنوع منابع، مهاجرت، همبستگی اجتماعی، همکاری و مشارکت شهروندان، هویت واحد، حس تعلق، وجود امنیت، وجود تاب‌آوری کالبدی، فراگیری اجتماعی
ماگوری و هاگان ^۲ (۲۰۰۷)	اعتماد، مدیریت، سرمایه اجتماعی، درجه تأثیر مشترک، پیوستگی اجتماعی و حس اجتماعی، درگیری‌های اجتماعی، ارزش‌ها، نگرش‌ها و نرم‌های حاضر، ارتباطات و اطلاعات، منابع موردنیاز
مارشال ^۳ (۲۰۰۷)	درک خطر، توانایی برنامه‌ریزی، یادگیری و دوباره سازمان‌دهی، درک توانایی تطبیق، میزان علاقه به تغییر
مونگا ^۴ (۲۰۰۷)	سرمایه اجتماعی، هنجارهای مشترک، شبکه‌ها و ارتباطات اجتماعی سودمند، جامعه‌پذیری، اعتماد و مشارکت در جامعه
نوریس و همکاران ^۵ (۲۰۰۸)	سرمایه اجتماعی (حمایت اجتماعی، انسجام اجتماعی، ارتباط و همکاری با سازمان‌ها، مشارکت مردمی، حس جامعه محلی، دل‌بستگی مکانی)، بعد توسعه اقتصادی (درک خطر، تنوع منابع اقتصادی، عدالت در پخش منابع)، بعد قابلیت جامعه محلی (حل مسائل، خلاقیت، توانایی و کارایی جامعه، بعد اطلاعات و ارتباطات)
ساینر و همکاران (۲۰۰۹)	ظرفیت یادگیری، دارایی، انعطاف‌پذیری، ظرفیت برای خودسازمان‌دهی
گیدنز ^۶ (۲۰۰۹)	تقویت شبکه‌های اجتماعی، مشارکت مردمی
توینگ ^۸ (۲۰۰۹)	پیش‌بینی خطر، تطبیق‌پذیری، مقاومت، مدیریت بحران، بازیابی
رأس ^۹ و همکاران (۲۰۱۰)	اجتماعی، انسانی، طبیعی، مالی، کالبدی، فرهنگی، دولتی
کولیک ^{۱۰} و همکاران (۲۰۱۱)	آگاهی، انگیزه برای عمل، شبکه اجتماعی، کارایی جامعه محلی
ابری است ^{۱۱} و همکاران (۲۰۱۰)	استفاده از سرمایه‌های اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی در سطوح مختلف
عارفی ^{۱۲} (۲۰۱۱)	همبستگی اجتماعی، تعاملات اجتماعی بالا، وجود دسترسی بالا ساکنان به منابع، الحاق حق مردم به شهر، حکومت فضاها عمومی
شاوو ^{۱۳} و همکاران (۲۰۱۴)	پذیرش خطر، درک از خود، پذیرش تغییر، خودسازمان‌دهی

1- Adger

2- Maguire and Hagan

3- Marshal

4- Maunga

5- Norris et al

6- cinner

7- Giddens

8- Twig

9- Ross

00- Kuhlicke

11- Obrist

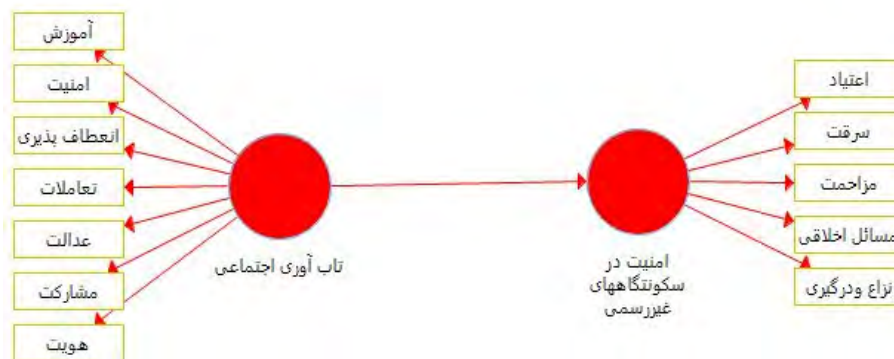
2 - Arefi

33- Shaw

جدول شماره (۲). جمع‌بندی معیارهای تاب‌آوری اجتماعی

معیار	محقق	ادگر	ماگوبر	مارشال	مانگا	نورینس و همکاران	ساینر و همکاران	گیدنز	توینگ	رأس و همکاران	کولیک و همکاران	ابری است	عارفی	شاوو و همکاران	فراوانی
آموزش	۹														
عدالت	۵														
امنیت	۵														
مهاجرت	۱														
دل‌بستگی	۴														
جامعه‌پذیری	۱														
تعاملات	۸														
مشارکت	۱۰														
اعتماد	۴														
همبستگی	۳														
حمایت اجتماعی	۴														
مهاجرت	۱														
کارایی جامعه	۴														
انعطاف‌پذیری	۶														
هویت	۵														
حس اجتماع	۴														
بازیابی	۲														
مقاومت	۱														

با توجه به فراوانی‌های به‌دست‌آمده از جدول شماره (۲) معیارهایی که از نظر اندیشمندان دارای بیشترین فراوانی بوده انتخاب و در نرم‌افزار PLS2016 وارد شده است و مدل مفهومی پژوهش به‌صورت شکل شماره (۱) توسط نرم‌افزار استخراج می‌شود.

شکل شماره (۱). مدل مفهومی پژوهش با استفاده از نرم افزار pls

روش پژوهش

این پژوهش از نظر هدف، کاربردی و از نظر روش آن توصیفی-تحلیلی و همبستگی می‌باشد. همچنین در این پژوهش با استفاده از روش نمونه‌گیری تصادفی اقدام به توزیع پرسشنامه در بین ساکنان محله خط (۴) حصارکرج شده که حجم نمونه در پژوهش حاضر با استفاده از نرم‌افزار Gpowe تعداد (۳۱۶) نفر به دست آمده و در گردآوری اطلاعات از دو روش کتابخانه‌ای و میدانی استفاده شده است. تجزیه تحلیل در پژوهش حاضر با استفاده از نرم‌افزارهای Spss، Lizrel، Smart pls صورت گرفته است و از آزمون‌های مجذور خی χ^2 ، مجذورات تقریب (RMSEA)^۲، شاخص برازش (CFI)^۳، برازش اصلاح شده (GFI)^۴ و (AGFI)^۵ بهره گرفته شده و برای سنجش روایی سازه از تحلیل عاملی استفاده شده است. با توجه به اینکه در تحلیل عاملی وقتی که KMO کمتر از (۰/۵) باشد نامناسب، بین (۰/۵) تا (۰/۶۹) باشد متوسط و در صورتی که بزرگ‌تر از (۰/۷) باشد، همبستگی بین داده‌ها مناسب خواهد بود که در این پژوهش مقدار KMO برابر (۰/۷۶۱) می‌باشد. در ضمن برای تعیین پایایی پرسشنامه ابتدا (۳۰) پرسشنامه

1- χ^2

2- Root Mean Square Error of Approximation (RMSEA)

3- Comparative Fit Index (CFI)

4- Goodness of Fit Index (GFI)

5- Adjusted Goodness of Fit Index (AGFI)

پیش‌آزمون شده و سپس آلفای کرونباخ تک‌تک متغیرها برابر جدول شماره (۳) محاسبه شد که بیانگر پایایی بالای هریک از متغیرهای پژوهش می‌باشد.

جدول شماره (۳). ضریب آلفای کرونباخ مؤلفه‌های پژوهش

طیف‌ها	عدالت	امنیت	هویت	تعاملات	انعطاف‌پذیری	آموزش	مشارکت
تعداد پرسش‌ها	۲	۲	۲	۳	۲	۲	۳
ضریب آلفا	۰/۷۸۱	۰/۷۹۲	۰/۸۱۲	۰/۸۲۳	۰/۷۹۸	۰/۸۰۲	۰/۸۱۱

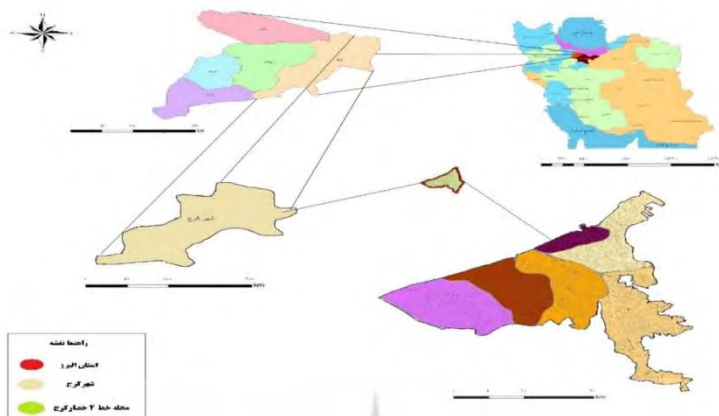
منبع: یافته‌های پژوهش حاضر.

قلمرو پژوهش

محلّه خط (۴) حصار کرج با مساحت (۳۲/۵) هکتار در موقعیت (۵۰) درجه و (۵۹) دقیقه و (۳۰) ثانیه شرقی و (۳۵) درجه و (۴۸) دقیقه و (۴۵) ثانیه شمالی در شمال شرق شهر کرج، در کوهپایه‌های البرز و در مجاورت جاده چالوس (جاده کرج- بیلقان) واقع شده است، شکل شماره (۲). حد این محلّه از شمال با جاده چالوس و از سایر بخش‌ها با ارتفاعات البرز تعیین و محدود می‌شود. محدوده محلّه خط (۴) حصار در ابتدا با سکنی‌گزیدن مهاجران روستایی در کنار جاده چالوس ایجاد شد و پس‌از آن رفته‌رفته به سمت غرب گسترش پیدا کرده و این رشد، همچنان ادامه داشته است. این کمربندی که قرار بود برای رفاه حال مسافران جاده چالوس ایجاد شود، با هجوم برخی از ساکنان محلّه زورآباد موجب شد تا خارج از محدوده قانونی کرج، محلّه خط (۴) حصار کرج بالا نیز تشکیل شود. این سکونتگاه تا ارتفاعات شمال شرقی شهر کرج ادامه پیدا کرده و بافت متراکم و سه‌بعدی را در بستر تپه کوهپایه‌ای ایجاد کرده است. این محدوده از نظر شکل و اندازه دانه‌ها، ریزدانه است. همچنین معابر آن به صورت ستاره‌ای شکل گرفته است؛ یعنی با قرار گرفتن معابر در خط‌القعرها و کالبدهای مسکونی در اطراف آن‌ها تا حد امکان منطبق بر بستر طبیعی خود قرار گرفته‌اند و تا جایی که شیب زمین اجازه داده شروع به ساخت‌وساز نموده‌اند (شهرداری کرج، ۱۳۹۴: ۲۵-۳۵). شکل کلی محدوده محلّه خط (۴) حصار کرج، مثلثی است که ناشی از همین نوع شکل‌گیری است.

ارتفاع محلّه خط (۴) حصار کرج از (۱۴۰۰) متر تا (۱۵۰۰) متر و شیب آن بین (۳) تا (۱۵) درصد تغییر می‌نماید. وضعیت آب‌وهوا خنک و مرطوب می‌باشد و بیشینه دما (۴۲) درجه و کمینه آن (۲۰-) درجه است که باد غالب شمال‌غربی و میانگین بارش

سالانه (۲۴۳) میلی‌متر می‌باشد (همان، ۱۳۹۴: ۴۵). جمعیت این محله بر اساس سرشماری سال (۱۳۹۵)، (۹۳۷۲) نفر می‌باشد (مرکز آمار ایران، ۱۳۹۵).

شکل شماره (۲). موقعیت محله خط (۴) حصار کرج (با استفاده از جی‌ای‌اس و نقشه پایه سازمان جغرافیایی)

تحلیل یافته‌ها

آمارهای توصیفی مؤلفه‌های پژوهش

از آنجایی که برای استفاده از فن‌های آماری ابتدا بایستی مشخص شود داده‌های جمع‌آوری شده از توزیع نرمال یا غیر نرمال برخوردار هستند. برای این کار به بررسی نتایج حاصل از آزمون کولموگروف-اسمیرنوف در مورد هریک از متغیرها پرداخته می‌شود و بر اساس نتایج حاصل، آزمون‌های مناسب برای بررسی صحت فرضیه‌های پژوهش، اتخاذ می‌شود؛ بنابراین، با توجه به جدول شماره (۴) نتایج و معناداری بیشتر از (۰.۰۵) می‌باشد؛ پس مؤلفه‌ها دارای توزیع نرمال می‌باشند.

جدول شماره (۴). آمارهای توصیفی مؤلفه‌های پژوهش

طیف‌ها	عدالت	امنیت	هویت	تعاملات	انعطاف‌پذیری	آموزش	مشارکت
میانگین	۳/۵۱۶	۳/۵۶۶	۳/۵۶۵	۳/۵۱۳	۳/۵۵۳	۳/۵۵۵	۳/۵۴۶
انحراف معیار	۰/۴۲۲	۰/۴۶۷	۰/۴۵۳	۰/۴۲۹	۰/۵۰۹	۰/۴۸۷	۰/۴۵۶
واریانس	۰/۱۷۸	۰/۲۱۸	۰/۲۰۵	۰/۱۸۴	۰/۲۵۹	۰/۲۳۷	۰/۲۰۷
کولموگروف-اسمیرنوف	۱/۲۴۰	۱/۱۲۱	۱/۱۴۴	۱/۱۵۶	۱/۲۷۴	۱/۱۸۰	۱/۱۷۹
معناداری	۰.۰۹۲	۰/۱۶۲	۰/۱۴۶	۰/۱۳۸	۰.۰۸۷	۰/۱۲۴	۰/۱۲۴

منبع: یافته‌های پژوهش حاضر.

آزمون فرضیه‌های پژوهش

در این پژوهش فرضیه‌های ذیل در ارتباط با تأثیر تاب‌آوری اجتماعی بر امنیت در محله خط (۴) حصارکرج با استفاده از آزمون‌های آماری مورد بررسی قرار گرفته است:

- به نظر می‌رسد مؤلفه عدالت در تاب‌آوری اجتماعی بر امنیت در محله خط (۴) حصارکرج تأثیر مستقیم دارد.
- به نظر می‌رسد مؤلفه امنیت در تاب‌آوری اجتماعی بر امنیت در محله خط (۴) حصارکرج تأثیر مستقیم دارد.
- به نظر می‌رسد مؤلفه هویت در تاب‌آوری اجتماعی بر امنیت در محله خط (۴) حصارکرج تأثیر مستقیم دارد.
- به نظر می‌رسد مؤلفه تعاملات در تاب‌آوری اجتماعی بر امنیت در محله خط (۴) حصارکرج تأثیر مستقیم دارد.
- به نظر می‌رسد مؤلفه انعطاف‌پذیری در تاب‌آوری اجتماعی بر امنیت در محله خط (۴) حصارکرج تأثیر مستقیم دارد.
- به نظر می‌رسد مؤلفه آموزش در تاب‌آوری اجتماعی بر امنیت در محله خط (۴) حصارکرج تأثیر مستقیم دارد.
- به نظر می‌رسد مؤلفه مشارکت در تاب‌آوری اجتماعی بر امنیت در محله خط (۴) حصارکرج تأثیر مستقیم دارد.

با توجه به نتایج جدول شماره (۵)، آزمون رگرسیون عدالت با میزان بتای (۰/۴۷۰) و ضریب معناداری کمتر از (۰ ۰۵) و مثبت بودن تأثیر مستقیم دارد؛ در نتیجه، فرضیه تأیید می‌شود؛ همچنین امنیت با میزان بتای (۰/۲۸۰) و ضریب معناداری کمتر از (۰ ۰۵) و مثبت بودن تأثیر مستقیم دارد؛ هویت با میزان بتای (۰/۷۳۴) و ضریب معناداری کمتر از (۰ ۰۵) و مثبت بودن تأثیر مستقیم دارد؛ تعاملات با میزان بتای (۰/۴۳۵) و ضریب معناداری کمتر از (۰ ۰۵) و مثبت بودن تأثیر مستقیم دارد؛ انعطاف‌پذیری با میزان بتای (۰/۴۲۷) و ضریب معناداری (۰ ۰۰۲) که کمتر از (۰ ۰۵)

می‌باشد، تأثیر مستقیم و فرضیه تأیید می‌شود. آموزش با میزان بتای (۰/۶۱۷) و ضریب معناداری کمتر از (۰ ۰۵) و مثبت بودن تأثیر مستقیم دارد و مشارکت نیز با میزان بتای (۰/۲۳۵) و ضریب معناداری کمتر از (۰ ۰۵) و مثبت بودن تأثیر مستقیم دارد و در نتیجه، فرضیه‌ها مورد تأیید می‌باشد. سایر نتایج حاصل از تحلیل ضرایب رگرسیون و آزمون t در جدول شماره (۵) نشان داده شده است.

جدول شماره (۵). بررسی فرضیه‌های پژوهش بر اساس آزمون‌های (ضریب استاندارد، خطای استاندارد،

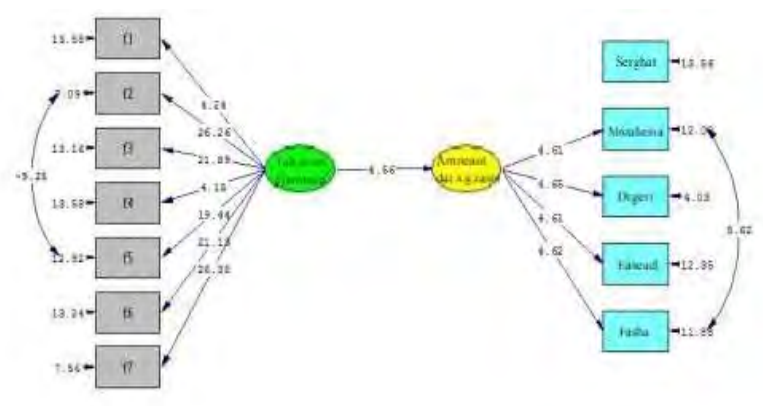
ضریب تخمین، میزان T، معناداری)

طیف‌ها	ضریب استاندارد	خطای استاندارد	ضریب تخمین	T میزان	معناداری
عدالت	۰/۴۷۰	۰/۱۲۴	۰/۳۹۳	۳/۷۹۹	۰ ۰۰۰
امنیت	۰/۲۸۰	۰ ۰۸۱	۰/۳۵۴	۳/۴۵۵۵	۰ ۰۰۰
هویت	۰/۷۳۴	۰ ۰۶	۰/۶۵۹	۱۲/۳۰۳	۰ ۰۰۰
تعاملات	۰/۴۳۵	۰/۱۲۲	۰/۳۷۰	۳/۵۵۹	۰ ۰۰۰
انعطاف‌پذیری	۰/۴۲۷	۰ ۰۴۲	۰/۱۲۸	۳ ۰۴۷	۰ ۰۰۲
آموزش	۰/۶۱۷	۰ ۰۵۱	۰/۵۹۶	۱۲/۱۴۱	۰ ۰۰۰
مشارکت	۰/۲۳۵	۰ ۰۳۳	۰/۳۴۳	۷ ۰۴۷	۰ ۰۰۰

منبع: یافته‌های پژوهش حاضر.

در مرحله بعد برای بررسی فرضیه‌ها از آزمون T-Value استفاده شده است. با توجه به نمودار خروجی از نرم‌افزار لیزرل ملاحظه می‌شود که هیچ‌یک از اعداد روی فلش کمتر از (۱/۹۶) نیست. اگر مقدار قدر مطلق عددی کمتر از (۱/۹۶) باشد، نشان‌دهنده غیر معناداری آن می‌باشد. با توجه به موارد به‌دست آمده تمامی ابعاد تاب‌آوری اجتماعی مطرح شده در پژوهش حاضر، بر امنیت در محله خط (۴) حصار کرج به‌عنوان سکونتگاه غیررسمی مؤثر می‌باشند و مقدار پارامترهای برآورد شده نشان می‌دهد که میزان روابط پیش‌بینی شده قوی می‌باشد.

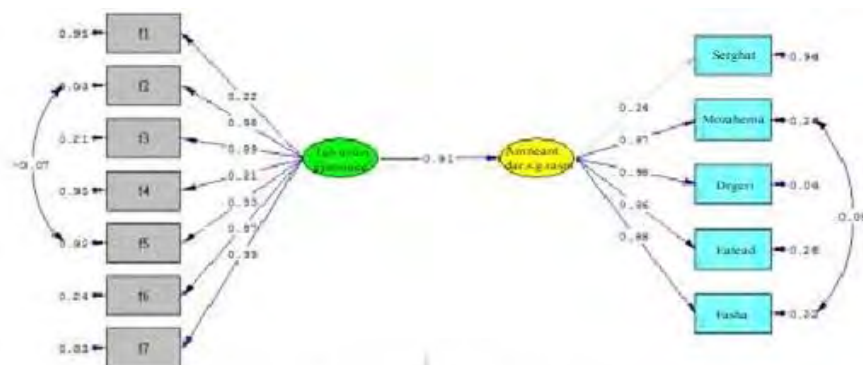

شکل شماره (۳). آزمون T-Value برای بررسی فرضیه‌های پژوهش

آزمون برازش مدل پژوهش

در مرحله بعدی از معادلات ساختاری برازش مدل پیشنهادی مورد بررسی قرار می‌گیرد و بدین منظور آمار χ^2/df در ارتباط با معیارهای مختلف توسط نرم‌افزار لیزرل محاسبه می‌شود. در صورتی که این میزان کمتر از (۴) باشد نشان‌دهنده برازش مناسب مدل است. در مدل به دست آمده در پژوهش حاضر مقدار χ^2/df محاسبه شده برابر با (۳.۰۹) می‌باشد؛ که با توجه به اینکه مقدار به دست آمده کمتر از (۴) می‌باشد؛ بنابراین، برازش مدل پژوهش در وضعیت مناسبی قرار دارد. شاخص بعدی که مورد بررسی قرار گرفته، P-Value است که اگر بیشتر از (۰.۰۵) باشد، مناسب است؛ بنا به نتایج حاصله در جدول شماره (۶)، این میزان (۰/۵) است که بالاتر از میزان (۰.۰۵) می‌باشد و مورد تأیید است. سپس به بررسی شاخص GFI پرداخته شده است که میزان استاندارد شاخص مورد نظر بایستی بیشتر از (۰/۹) باشد و در پژوهش حاضر بنا به نتایج حاصله در جدول شماره (۶) این میزان (۰/۹۲) می‌باشد و این نشان‌دهنده وضعیت مناسب برازش مدل است. شاخص بعدی که در خصوص برازش مدل مورد بررسی قرار گرفته AGFI است که بایستی بیشتر از (۰/۹) باشد و در این پژوهش (۰/۹۳) می‌باشد؛ بنابراین، برازش مدل در این شاخص هم مورد تأیید است؛ شاخص RMSEA که بایستی کمتر از (۰.۰۸) و در پژوهش حاضر (۰.۰۶۷) است؛ بنابراین برازش مدل در این شاخص نیز

مناسب است و شاخص‌های CFI, NFI که بایستی بیشتر از (۰/۹) باشند، در این پژوهش به ترتیب (۰/۹۲) و (۰/۹۱) می‌باشند؛ با توجه به نتایج حاصله در جدول شماره (۶) برازش کلی مدل در وضعیت مناسبی قرارداد و مورد تأیید است.

شکل شماره (۴). آزمون تحلیل مسیر برای بررسی فرضیه‌های پژوهش

Chi-Square/df=235.68 (RMSEA) = 0,067 (GFI) = 0,92 P-Value=0.5 Df=51

جدول شماره (۶). نتایج حاصل از برازش مدل در نرم‌افزار لیزرل

نام شاخص	مقدار استاندارد شاخص	مقدار شاخص در مدل موردنظر	نتیجه‌گیری
P-VALUE	بیشتر از ۰.۰۵	۰/۵	برازش مدل مناسب است
GFI	بیشتر از ۰/۹	۰/۹۲	برازش مدل مناسب است
AGFI	بیشتر از ۰/۹	۰/۹۳	برازش مدل مناسب است
RMSEA	کمتر از ۰.۰۸	۰.۰۶۷	برازش مدل مناسب است
CFI	بیشتر از ۰/۹	۰/۹۲	برازش مدل مناسب است
NFI	بیشتر از ۰/۹	۰/۹۱	برازش مدل مناسب است

منبع: یافته‌های پژوهش حاضر.

مجذور همبستگی (R^2) پژوهش

مجذور همبستگی (R^2) برای معادلات ساختاری، مقدار واریانس هر متغیر پنهان درونی که به وسیله متغیرهای پنهان مستقل (بیرونی) تبیین می‌شود را نشان می‌دهد. هرچه میزان (R^2) بزرگ‌تر باشد، تبیین بالای واریانس را بیان می‌کند. با توجه به موارد یادشده، مؤلفه عدالت در تاب‌آوری اجتماعی با میزان (۲۴/۴) بر امنیت در محله خط حصارکرج تأثیر دارد. مؤلفه امنیت در تاب‌آوری اجتماعی با میزان (۲۶/۲۶) بر

امنیت در محله خط (۴) حصارکرج تأثیر دارد. مؤلفه هویت در تاب‌آوری اجتماعی با میزان (۲۱/۸۹) بر امنیت در محله خط (۴) حصارکرج تأثیر دارد؛ مؤلفه تعاملات در تاب‌آوری اجتماعی با میزان (۱۶/۴) بر امنیت در محله خط (۴) حصارکرج تأثیر دارد؛ مؤلفه انعطاف‌پذیری در تاب‌آوری اجتماعی با میزان (۱۹/۴۴) بر امنیت در محله خط (۴) حصارکرج تأثیر دارد؛ مؤلفه آموزش در تاب‌آوری اجتماعی با میزان (۲۱/۱۳) بر امنیت در محله خط (۴) حصارکرج تأثیر دارد و در نهایت مؤلفه مشارکت در تاب‌آوری اجتماعی با میزان (۲۶/۳۵) بر امنیت در محله خط (۴) حصارکرج تأثیر دارد.

نتیجه‌گیری

امروزه امنیت از شاخصه‌های اساسی کیفی زندگی به شمار می‌آید که با گسترش روند شهرنشینی و افزایش تراکم جمعیتی اهمیتی مضاعف یافته است. به‌گونه‌ای که کاهش آن باعث اختلال شدید در جامعه شده و نارضایتی مردم را به دنبال خواهد داشت. در واقع احساس امنیت شهروندان دارای تأثیر و تأثری فراگیر با دیگر مقولاتی است که در ثبات ساختار شهری از نظر اجتماعی، اقتصادی و سیاسی دارای بازخوردهای فراوانی می‌باشند. بنا به نتایج به‌دست‌آمده از پژوهش حاضر مؤلفه‌های عدالت، امنیت، هویت، تعاملات، انعطاف‌پذیری، آموزش و مشارکت به‌صورت مستقیم در امنیت سکونتگاه‌های غیررسمی مؤثر است و مؤلفه‌های مشارکت و امنیت در تاب‌آوری اجتماعی به ترتیب با (۲۶/۳۵) و (۲۶/۲۶) دارای بالاترین میزان تأثیر در بین مؤلفه‌های تاب‌آوری اجتماعی در امنیت سکونتگاه‌های غیررسمی می‌باشند که نشان‌دهنده تأثیر بالای مشارکت شهروندان در بهبود وضعیت امنیت در سکونتگاه‌های غیررسمی می‌باشد؛ و مدل ارائه‌شده در پژوهش که نشان‌دهنده تأثیر مؤلفه‌های تاب‌آوری اجتماعی بر امنیت در سکونتگاه‌های غیررسمی می‌باشد. بر اساس شاخص‌های $P\text{-Value} = (0.05 < 0.05)$ و $GFI = (0.92 < 0.9)$ و $AGFI = (0.93 < 0.9)$ و $RMSEA = (0.067 > 0.08)$ و $NFI = (0.91 < 0.9)$ با میزان برازش مطلوب مورد تأیید قرار گرفته است. از جنبه‌های مهم و قابل تأکید که در پژوهش به‌دست‌آمده است که می‌توان به همخوانی مؤلفه‌های تاب‌آوری اجتماعی (همبستگی اجتماعی، مشارکت، تعاملات) با مؤلفه‌های سکونتگاه‌های غیررسمی اشاره کرد که استفاده از این همخوانی

به‌عنوان راهکاری ارزشمند در راستای بهبود وضعیت امنیت در این سکونتگاه‌ها می‌باشد. این عوامل نقش مهم و اساسی در بهبود وضعیت هر یک از مؤلفه‌های امنیت شامل اعتیاد، سرقت، نزاع و درگیری، مزاحمت، مسائل اخلاقی خواهد داشت. با استفاده از شاخص‌های مشترک بین تاب‌آوری اجتماعی و سکونتگاه‌های غیررسمی می‌توان در کاهش معضلاتی که سکونتگاه‌های غیررسمی برای مدیریت و برنامه‌ریزی شهرهای نزدیک خود به وجود می‌آورند تأثیر داشت و از تبدیل این مناطق به نواحی بحرانی در آینده جلوگیری به عمل آورد. در خصوص تأثیر تاب‌آوری اجتماعی بر امنیت سکونتگاه‌های غیررسمی تاکنون پژوهش‌مسندی صورت نگرفته است اما پژوهش‌هایی در خصوص تاب‌آوری اجتماعی در شهرها صورت گرفته که به بررسی و مقایسه نتایج به‌دست‌آمده با پژوهش حاضر به شرح ذیل پرداخته می‌شود:

شیرانی در سال (۱۳۹۴) به ارتقاء تاب‌آوری اجتماعی در محله‌های شهری پرداخته که نتایج به‌دست‌آمده نشان می‌دهد عوامل یکسانی در تاب‌آوری اجتماعی - فرهنگی افراد متعلق به گروه‌های مختلف مؤثرند. نتایج حاصل از این پژوهش نشان می‌دهد که توجه به عوامل کیفیت محیط زندگی، هویت، انعطاف‌پذیری، آموزندگی، عدالت محوری و ارتقاء ارتباطات، بین ساکنان با هم و نیز ساکنان با مسئولان، در طراحی شهری موجب ارتقاء تاب‌آوری اجتماعی می‌شود که نتایج حاصله از این پژوهش با نتایج به‌دست‌آمده در پژوهش حاضر در خصوص مؤلفه‌های تاب‌آوری اجتماعی همخوانی دارد. در سال (۱۳۹۴) ذاکر حقیقی و اکبریان به تحلیل قیاسی تاب‌آوری اجتماعی در محله‌های تاریخی پرداخته‌اند که نتایج حاصله نشان می‌دهد در بافت‌های قدمت دارو با سابقه طولانی سکونت همچون بافت‌های تاریخی مسکونی، بعد اجتماعی مهم‌ترین و اصلی‌ترین بعد مورد بررسی است و آموزش و افزایش توانایی جامعه در این بعد از جمله الزامات اساسی افزایش تاب‌آوری جوامع به شمار می‌آید. نتایج حاصله از این پژوهش به دلیل انجام پژوهش در مکانی متفاوت (بافت‌های تاریخی شهرها) با پژوهش حاصل منطبق نیست.

وجود محدودیت‌ها در هر پژوهشی باعث بروز چالش‌هایی در روند آن می‌شود که این پژوهش نیز از این قاعده مستثنا نیست. در این پژوهش علاوه بر محدودیت‌های

عمومی حاکم بر امر پژوهش در کشور ما، محدودیت‌های ویژه‌ای نیز موجود بوده است؛ از جمله:

- همکاری کم و محدود ساکنان محله خط (۴) حصارکرج به علت ناآشنایی و بی‌اعتمادی با پژوهشگر؛
- منابع پژوهش بسیار محدود برای موضوع تاب‌آوری و به‌خصوص تاب‌آوری اجتماعی در دنیا و به‌تبع آن در کشور به دلیل جدید و نو بودن موضوع؛
- کیفی بودن شاخص‌های ارائه‌شده در منابع پژوهش و عدم امکان کمی‌سازی و ارزش‌گذاری برخی از شاخص‌ها.

پیشنهاد‌های پژوهش

- ارائه آموزش‌های لازم جهت آشنایی با تاب‌آوری اجتماعی و استفاده از مؤلفه‌های مؤثر جهت برقراری امنیت؛
- گسترش طرح‌های ابتکار محلی راهکاری مشارکتی به‌منظور ایجاد تاب‌آوری اجتماعی؛
- مشارکت مردم در اقدامات و برقراری امنیت در محله و شناسایی مشکلات در این خصوص؛
- شناسایی سرمایه‌های اجتماعی موجود در محله و بهره‌گیری از این سرمایه‌ها به‌منظور افزایش مشارکت ساکنان در تماس فرآیندهای تصمیم‌گیری و تصمیم‌سازی مرتبط با تاب‌آوری اجتماعی؛
- القاء حس هویت و تعلق به محله جهت برقراری امنیت و جلوگیری از ایجاد مزاحمت؛
- شناسایی مکان‌های توزیع و عرضه موادمخدر با مشارکت ساکنان؛
- افزایش تعاملات و انعطاف‌پذیری ساکنان جهت جلوگیری از نزاع و درگیری؛
- راه‌اندازی پلیس محله‌ای با مشارکت ساکنان جهت برقراری امنیت و مقابله با سرقت؛
- برقراری عدالت با توزیع مناسب و دسترسی یکسان به امکانات و خدمات.

منابع

- پرتوی، پروین؛ بهزادفر، مصطفی؛ شیرانی، زهرا (۱۳۹۵). طراحی شهری و تاب‌آوری اجتماعی در محله جلفا اصفهان، فصلنامه معماری و شهرسازی. شماره ۱۷، ص ۱۵-۳۳.
- حاتمی‌نژاد، حسین؛ جعفریان، نغمه (۱۳۹۶). ارزیابی تاب‌آوری اجتماعی و اقتصادی در برابر زلزله، فصلنامه امداد و نجات. سال ۹، شماره ۱، ص ۴۶-۵۹.
- حاتمی‌نژاد، حسین؛ خدایی، زهرا (۱۳۹۱). اسکان غیررسمی در جهان و ایران. تهران: انتشارات مهکامه.
- خزائی، زهرا (۱۳۹۰). اسکان غیررسمی و ضرورت اعمال برنامه‌ریزی و مدیریت در کلان‌شهرها. سومین همایش ملی فضای جغرافیایی، رویکرد آمیشتی و مدیریت محیط. تهران.
- داداش پور، حسن؛ علیزاده، مرتضی (۱۳۹۰). اسکان غیررسمی و امنیت تصرف زمین. تهران: انتشارات آذرخش.
- ذاکر حقیقی، کیانوش؛ اکبریان، زهرا (۱۳۹۴). تحلیل قیاسی میزان تاب‌آوری اجتماعی در محلات تاریخی - مسکونی و تدوین یک برنامه راهبردی - عملیاتی برای ارتقاء آن (مورد مطالعه: محلات برج قربان و چرچره شهر همدان)، پژوهشنامه جغرافیای انتظامی. دوره ۳، شماره ۱۲، ص ۲۳ - ۴۸.
- رحیمی، محسن (۱۳۹۴). مدیریت بحران و سوانح شهری. تهران: انتشارات رامان سخن.
- شهرداری کرج (۱۳۹۴). طرح تفصیلی محله خط (۴) حصارکرج. کرج: انتشارات شهرداری.
- شیرانی، زهرا (۱۳۹۴). تدوین راهنمای طراحی محلات شهری به‌منظور ارتقاء تاب‌آوری اجتماعی و فرهنگی. پایان‌نامه کارشناسی ارشد معماری. تهران: دانشکده معماری و شهرسازی دانشگاه هنر.
- کارگر، بهمن؛ سرور، رحیم (۱۳۹۵). شهر، حاشیه، امنیت. تهران: انتشارات سازمان جغرافیایی.
- کاظمی، داوود؛ عندلیب، علیرضا (۱۳۹۶). ارزیابی مؤلفه‌های تاب‌آوری اجتماعی در سکونتگاه‌های روستایی در شرایط بحرانی. مجله مسکن و محیط روستا، شماره ۱۵۸، ص ۷۵-۹۶.
- مبارکی، امید؛ لاله پور، منیژه؛ افضل‌گروه، زهرا (۱۳۹۶). ارزیابی و تحلیل ابعاد و مؤلفه‌های تاب‌آوری شهر کرمان. مجله جغرافیا و توسعه، شماره ۴۷، ص ۱۲-۲۹.
- مرکز آمار ایران (۱۳۹۵). نتایج سرشماری عمومی نفوس و مسکن سال ۱۳۹۵.
- هادی زاده، مریم (۱۳۹۲). حاشیه‌نشینی و راهکارهای ساماندهی آن در جهان. مشهد: انتشارات شهرداری مشهد.

- Ajebad, S. M. M (2013), Resilient Cities for the Poor or by the Poor? A Case Study from Bangkok, MS Thesis, University of Technology, Berlin.
- Arefi, M. (2011), Design for Resilient Cities, Reflections from a Studio, In: Banerjee, Tidib & Loukaitou- Sideris (ed), Companion to Urban Design. Routledge, Abingdon, Pp: 674-685.
- Bastamina, A., Rezaei, M. R. & Dastoorpoor, M. (2017), Identification and evaluation of the components and factors affecting social and economic resilience in city of Rudbar, Iran, International Journal of Disaster Risk Reduction, Vol. 22 No. 2: 269- 280.
- Beilin, R. & Wilkinson, C. (2015), Introduction: governing for urban resilience. Urban Studies Journal Limited. 9 (2), 38-51
- Brown, K. (2016), Resilience, Development and Global Change, Routledge, Taylor & Francis group London, New York, pp.230-239.
- Cinner, J., Fuentes, M. M. P. B. & Randriamahazo, H. (2009), Exploring social resilience in Madagascar. In Ecology and Society 14 (1), 41.
- Fergie, C., & Van Timmeren, A. (2014), Urban form and fitness: Towards a space-morphological approach to general urban resilience. In ISDR (2014) 20th Annual International Sustainable Development Research Conference "Resilience—The New Resilience", Trondheim, Norway, ---Foster, K. A. (2007). A Case Study Approach to Understanding Regional Resilience. Institute of Urban & Regional Development
- Giddens, A. (2009b), The politics of climate change. In A. Giddens (Ed.), The politics of climate change, Cambridge: Polity Press Foke, C.
- Hussmann, C. (2016), Marginality as A Root Cause of Poverty: Identifying Marginality Hotspots in Ethiopia. World 78-430-435
- Kim, D. (2015), Sustainable Informal Settlements Social and Behavioral Sciences Vol179- Pp5-13.
- Kleint, R. J. N. & Thomalla, F. (2003), Resilience to natural hazards: how useful is this concept Environmental Hazards 5 (1-2), 35-45.
- Kuhlicke, C., Steinführer, A., Begg, C., Bianchizza, C., Bründl, M., Buchecker, M., De Marchi, B., Di Masso Tarditti, M., Höppner, C., Komac, B., Lemkow, L., Luther, J., McCarthy, S., Pellizzoni, L., Renn, O., Scolobig, A., Supramaniam, M., Tapsell, S., Wachinger, G., Walker, G., Whittle, R., Zorn, M., Faulkner, H., (2011), Perspectives on social capacity building for natural hazards: outlining an emerging field of research and practice in Europe. Environmental Science & Policy 14, Pp: 804–814.

- Lóon, J., aa rhh, A. (2014), rr bnn morphooogy as oo for supportnng ssunami rppdd rllll nmræ A aas study of Taaaahuano, Ch,,, Hbb . rrr. ooon,,, Volume 43, July 2014, Pages 250–262
- Lucini, B. (2015), Disaster Resilience from a Sociological Perspective Exploring Three Italian Earthquakes as Models for Disaster Resilience Planning: Springer International Publishing.
- Maguire, B., Hagan. P. (2007), Disasters and communities: understanding social resilience, the Australian journal of emergency management, 22 (2), Pp: 16-19
- Marshall, N. A. (2007a): Can policy perception influence social resilience to policy change in: Fisheries Research 86 (2-3), Pp: 216–227. DOI: 10.1016/j.fishres.2007.06.008
- Masys, A. J. (2015), Disaster Management: Enabling Resilience: Springer International Publishing
- Mayunga, Joseph. S., (2007). Understanding and applying the concept of community disaster resilient: A capital-based approach, a draft working paper prepared for the summer academy for social vulnerability and resilience building, Pp: 22 – 28.
- Norris H., Stevens, Pfefferbaum, B., Wyche, K. F., Pfefferbaum, R. L. (2008), Community Resilience as a Metaphor, Theory, Set of Capacities, and Strategy for Disaster Readiness, Am J Community Psychol (2008) 41, Pp:127–150
- Obrist, B., Pfeiffer, C., Henley, R., (2010), Multi-layered social resilience: a new approach in mitigation research. Prog. Dev. Stud. 10 (4), Pp: 283–293.
- Pitrenaitė, B. Z. & Torresi, F. (2014), Integrated approach to a resilient city: Associating social, environmental and infrastructure resilience in its whole, European Journal of Interdisciplinary Studies, Vol. 6, No. 2: 1- 13.
- Rein horn, A. (2015), Computational Methods, Seismic Protection, Hybrid Testing and Resilience in Earthquake Engineering a Tribute to the Research Contributions of Prof. Andrei Rein horn: Springer
- Ross, H., Cuthill, M., Maclean, K., Jansen, D. & Witt, B. (2010), Understanding, Enhancing and Managing for Social resilience at the regional scale: opportunities in north Queensland.
- Shaw, D., Scully, J. & Hart, T. (2014), The paradox of social resilience: How cognitive strategies and coping mechanisms attenuate and accentuate resilience, Global Environmental Change 25, Pp: 194–203. International Publishing.
- Twig, J. (2009), Characteristics of Disaster Resilient Community, A Guidance Note [interactive
- UNESCO and UNICEF (2014), Towards A Learning Culture of Safety and Resilience Technical Guidance for Integrating Disaster Risk Reduction in the School Curriculum, Published by the United Nations Educational Scientific and

Cultural Resilience (CRR) and Human Development's Fund (UNICEF).

- Yoon, D. K., Kang, J. E., & Brody, S. D. (2015), A measurement of community disaster resilience in Korea, Journal of Environmental Planning and Management.

پرویشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی